

باسم تعالی
کتابخانه رساله در تاریخ ۲۴/۴/۷۶
با عزه هفتاد و نهم بسیار خوب دفا
۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۷۸ / ۲ / ۲۰

دانشگاه شهید بهشتی تهران
دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه جهت اخذ مدرک
کارشناسی ارشد رشته تاریخ

موضوع:

اوضاع سیاسی و اجتماعی فارس
در جنگ بین الملل اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر علی اصغر مصدق رشتی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سهراب یزدانی

تهیه و تحقیق:

خلیل حقیقی

۱۳۷۶

۲۵۱۱۰

۲۲۲۹/۲

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۵.....	بررسی منابع
	فصل مقدّماتی: ایران و فارس پیش از جنگ جهانی اول
۲۴.....	۱-موقعیت جغرافیایی و وضعیت اقتصادی
۳۶.....	۲-اوضاع سیاسی و اجتماعی
۴۸.....	۳-اوضاع فارس از جنبش مشروطیت تا جنگ جهانی اول
۶۴.....	۴-سیاستهای روس و انگلیس در ایران (قراردادهای ۱۹۰۷ و ۱۹۱۵)
	فصل اول: سیاست دولت های خارجی در فارس و خلیج فارس
۸۱.....	۱-حضور و نفوذ انگلیس در فارس
۸۷.....	۲-سیاست های اقتصادی-اجتماعی انگلیس در فارس و خلیج فارس
۱۰۱.....	۳-تشکیل پلیس جنوب
۱۱۱.....	۴-اقدامات آلمانیهادر فارس
	فصل دوم: بررسی وضعیت سیاسی و اجتماعی فارس در دوران جنگ جهانی اول
۱۱۹.....	۱-وضعیت جامعه ایلی و غیر ایلی فارس
۱۴۹.....	۲-نقش عشایر در مقابله با انگلیسی ها
۱۵۷.....	۳-احزاب سیاسی در فارس
۱۶۳.....	۴-قیام سید عبدالحسین لاری
۱۶۸.....	نتیجه
۱۷۰.....	مطالعات و تحقیقات جدید
۱۷۳.....	منابع
۱۷۵.....	اسناد

تقديم به

تمام ازادمردان تاريخ ايران زمين

مقدمه

پیوستگی اثرات و نتایج عملکردهای تاریخ معاصر در زندگی سیاسی، اجتماعی روزمره حساسیت به شناخت آن را دوچندان کرده است. حوادث و مسائلی که پیوندهای نزدیک با زندگی کنونی پیدا کرده اند، اشتیاق به کشف و فهم آنها بر جذابیت تاریخ معاصر افزوده است. آمیختگی اثرات و نتایج انقلاب مشروطیت با جنگ بین الملل اول که به نوبه خود از مهمترین تحولات تاریخ جهان در نیمه اول قرن بیستم بشمار میرود بر اهمیت شناخت این دوره افزوده است. ایران در جنگ بین الملل اول، علیرغم اعلام بی طرفی بدان کشانیده شد و نتایج آن رانیز بطور دردناکی تحمل نمود. علاوه بر این، این دوران با تجربه های تازه ای از تحولات تاریخ بشر یعنی تحقق نظام سوسیالیستی در همسایگی ایران همراه بود.

از این روست که حوادث و وقایع این دوره از تاریخ ایران، اهمیت بسیار ویژه ای می یابد. جنگ بین الملل اول در ایران مناطق مختلف این مرزوبوم را بطور یکسان تحت تاثیر قرار نداد. شمال و جنوب غرب کشور بیش از هر جای دیگر تحت فشار مستقیم جنگ قرار گرفتند. اعمال نفوذ قدرتهای بزرگ که هر کدام در گذشته بخشهایی از شمال و جنوب ایران را پایگاه فعالیت خویش قرار داده بودند در دوران جنگ بیش از گذشته به سلطه و دخالت مستقیم در شئون مختلف اجتماعی، اقتصادی آن پرداختند. قراردادهای (۱۹۰۷ و ۱۹۱۵) میان دو امپریالیسم انگلستان و روسیه مبین حساسیت منطقه در سیاست های این دو قدرت بین المللی است. بطور ملموس جنوب ایران، بخصوص فارس بیش از هر منطقه دیگر از دیرباز مورد توجه کمپانی هند شرقی و دولت انگلستان قرار داشت.

انگلستان برای حفظ سرزمین وسیع و پرمنفعت هند، و تسلط بر خلیج فارس و سپس ایالت فارس را مورد توجه و نفوذ خود قرار داد. او را تا اواخر قرن نوزدهم با پیدایش نفت اهمیت و نقش آن در جامعه صنعتی اروپای غربی، دولت انگلیس بیش از پیش به تسلط کامل

برخلیج فارس معطوف شد. اگرچه در تاریخ قرن سیزدهم هجری حاکم بلامنازع تمامی خلیج فارس بوده و شیوخ عرب حواشی خلیج فارس را تابع سیاستهای انگلستان گردانده بود، با اینهمه ایالت های جنوبی ایران جهت حفاظت منافع استعماری انگلیسی هابیش از بیش مدنظر قرار گرفت. از اینرو بود که انگلیسی ها حتی با کشتیرانی تجاری عثمانیها در خلیج فارس رقابت میکردند و انحصار حمل کالاهارا از بوشهر به بصره و بالعکس بعهده داشتند. منطقه نفت خیز خوزستان بعدها این حضور فعال را تشدید کرد. در شمال روسها نیز به نوبه خود نفوذ سیاسی، اقتصادی خود را گسترش میدادند. تجارت بخش شمالی ایران در انحصار روسها قرار گرفته بود. تبریز کانون اصلی تجارت خارجی ایران با همسایه شمالی بود. این تقسیم بندی تدریجی در طی قرن سیزدهم بعدها با افزایش تضادهای منافع دو کشور امپریالیست منجر به حل مشکلاتی شد در بخشهای -مختلف آسیایان ایندو کشور به قرارداد (۱۹۰۷) با وساطت فرانسه منجر شد. سیاست انگلستان در دوران صلح مسلح خواهان برتری های بیشتری نسبت به نفوذ روز افزون روسها در ایران گردید. سرانجام قرارداد (۱۹۱۵) که ایران را کاملاً به دو منطقه نفوذ تقسیم میکرد، میان دو کشور با منضاء رسید. انگلیسی ها، بلوچستان، فارس و خوزستان را در کنترل خویش گرفتند و در نتیجه در قبال رقیب افزون خواه خود روسها سد استواری ایجاد نمودند. اعتراضات دولت ایران هیچگونه تأثیری در روند تحقق این سیاست بجای نگذارد. جنگ جهانی اول آغازی بود بر تحولی تازه که در آن یکی از رقبای سرسخت آسیائی انگلستان از میدان بدر رفت. انقلاب اکتبر (۱۹۱۷) به نفوذ و فشار هر چه بیشتر بر ایران افزود و دریایان جنگ قرارداد (۱۹۱۹) برای تثبیت این سیاست به دولت ایران تحمیل شد. اگرچه مبارزات مردم و نمایندگان مردم و نمایندگان آنها در مجلس کلاً تحقق این قرارداد را بجائی نرساند.

فارس در طی جنگ جهانی اول شاید بیش از هر منطقه دیگر تحت فشار سیاستهای انگلستان قرار داشت. تشکیل پلیس جنوب (S.P.F) تهدید دولت مرکزی و حکومت ایالتی فارس، بدست

گرفتن شریانهای اصلی اقتصادی که تضیقاتی افزون برگزشته برشهر، روستا و قبایل فارس وارد می آورد، واکنشی مستقیم از جانب مردم بیروزداد. مبارزات ایلات فارس که در رأس آن از قشقای هامیتوان نام برد، مبارزه روستائشینان جنوب چون تنگستانی ها و چاکوتاهی ها و از میان شهر، قیام سید عبدالحسین لاری و اکنشهای ضد بیگانه و وطن پرستانه ایست که هر کدام به نوبه خود جای تأمل و تحقیق رامی طلبد.

پژوهش حاضر در یک فصل مقدماتی و در فصل محوری تدوین گشته است. نظریه ضرورت شناخت فارس، فصل مقدماتی به اوضاع ایران بطور کلی و فارس بطور خاص مورد بررسی قرار گرفته است موقعیت جغرافیائی، وضعیت اقتصادی و نیز اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران از مباحث - کلی این پژوهش است که بیشتر به رنوس مطالب پرداخته شده است تاجزئیات. در دو قسمت دیگر این فصل، اوضاع فارس از جنبش مشروطیت تا جنگ جهانی اول و نیز سیاست روس و انگلیس در ایران که دو قرارداد (۱۹۰۷ و ۱۹۱۵) را در بر می گیرد. مورد بررسی قرار گرفته است. در این مباحث سعی شده است تصویری کلی از اوضاع ترسیم شود که موقعیت استراتژیک فارس با سیاست های انگلستان در جنوب ایران بهتر نمایان شود.

برای شناخت فارس و مسائل عدیده ای که در دوران جنگ جهانی اول در آن بوقوع پیوست، شناخت سیاست انگلستان در خلیج فارس و ایالت فارس در وهله نخست هر مطالعه و پژوهش ضروری است. از دوران صفویان که انگلیسی ها بعنوان تجارت به خلیج فارس و سواحل ایالت فارس راه می گشایند، اوضاع سیاسی، اجتماعی و اقتصادی منطقه دریا و خشکی فارس دچار تغییراتی میشود که هر دوره آن قابل بحث و پژوهش مفصل است. در دوره مورد نظر این پژوهش، دوران جنگ جهانی اول خلیج فارس و ایالت فارس اهمیت ویژه ای برای دولت انگلستان

باتوجه به هند، مهمترین مستملک انگلیسی هادر آسیا، نفت در ایران که طبق امتیازاتی بهره برداری آن راداشتند یک رشته حوادث ووقایع مهمی اتفاق می افتد که هر کدام به نوبه خود توضیح و تشریح مفصلی رامی طلبد، ولی در این مقال سعی شده است مروری کلی به این حوادث ووقایع ونتایج آن انجام گیرد. از اینرو بطور کلی دومحور اصلی واساسی در این پژوهش مدنظر قرار گرفته است. فصل اول به سیاست دول خارجی در فارس و خلیج فارس اشاره دارد که در آن نفوذ و حضور انگلیس، سیاستهای توسعه طلبانه واستعمارگرانه آن پرداخته شده ونیز به اقدامات آلمانی ها ونقشی که سیاستهای آلمان در ایران بخصوص در فارس ایفاء کرده است. در دومین فصل اوضاع سیاسی، اجتماعی فارس در دوران جنگ جهانی اول مورد بررسی قرار گرفته است. در این مبحث به وضعیت جامعه ایلی وروستائی فارس ونقشی که هریک از این دو معیشت متفاوت در مسائل سیاسی واجتماعی ایفاء کرده اند، اشاره شده است. نقش عشایر در مقابله با حضور انگلیسی ها و پلیس جنوب (S.P.R) مباحث عمده ایست که این پژوهش تنها به کلیات آن پرداخته است. اگرچه که هر کدام از این موارد میتوانند پژوهشی مستقل ومفصل را در بر گیرد ولی این پژوهش تنها به ارتباط منطقی این مباحث اکتفا به ذکر شمه ای از حوادث ووقایع پرداخته است. از اینرو ست که نقش احزاب سیاسی فارس و قیام سید عبدالحسین لاری جهت شناخت این ارتباط منطقی ضرورت می یابد. تردید نیست که درباره احزاب سیاسی فارس و قیام سید عبدالحسین لاری بیش از این جای توضیح وتفسیر است، باینهمه پژوهش حاضر به کلیتی که بتواند تصویری از آنچه بر فارس دوران جنگ جهانی اول گذشته است، بدست دهد اکتفا کرده است. در پایان برخود لازم میدانم که از زحمات استادان محترم بخصوص جناب آقای دکتر علی اصغر مصدق رشتی بعنوان استاد راهنما و جناب آقای دکتر سهراب یزدانی بعنوان استاد مشاور تشکرو قدر دانی نمایم. بدیهی است مسئولیت تمام نقایص وکاستیهای این رساله بر عهده نگارنده میباشد و امید است که سروران عزیز این حقیر را از راهنماییهای خود بی بهره نگردانند.

خلیل حقیقی

بررسی منابع

پژوهش حاضر مدیون منابع بسیاری است که مهمترین آنها که بعنوان منابع محوری تلقی شده است و در مروری تفصیلی ارائه میشود. تردید نیست که این پژوهش از منابع متقدم و متأخر و نیز مطالعات و تحقیقات جدید سود برده است.

منابعی چون تاریخهای محلی، تاریخهایی که به وقایع پرداخته اند، همچنانکه خاطرات و گزارشهای روزانه افراد برای توصیف و تشریح وقایع در نظر گرفته شده است برای درک صحیح وقایع منابع فوقیه نوعی سود بسیار بخشیده. مورد مقایسه قرار گرفته، تشریح حوادث و وقایع مورد توضیح استناد بیشتری پیدا کنند. بجز منابع داخلی این تحقیق از منابع خارجی که درباره ایران در جنگ جهانی اول تألیف یافته اند سود برده است. لازم به یاد آوریم که در این بررسی منابع محوری که در بخشهای مختلف مورد تدقیق و مقایسه با دیگر منابع قرار گرفته اند توضیح داده میشوند. تقدم و تأخر منابع در این بررسی دلیل رجحان دسته ای از منابع بردسته دیگر نیست، بلکه صرفاً ترتب و تدوین آنها به لحاظ تاریخ تألیفات مورد نظر بوده است.

الف: تاریخهای محلی:

« فارسی نامه ناصری » تألیف میرزا حسن حسینی فسنائی، حاوی مهمترین اطلاعات درباره وضعیت جغرافیائی حدود و ثغور فارس از دوره های پیشین، نادهه دوم قرن چهاردهم هجری است. این اثر مهم که میتوان آن را دانه المعارف فارس خصوصاً برای شناخت قرن سیزدهم و نیمه اول قرن چهاردهم تلقی کرد به موضوعات بسیار متنوعی درباره فارس می پردازد. فسنائی تألیف

خود را به دو بخش مهم تقسیم نموده است. در بخش اول و بنابه قول اودر «گفتار اول» تاریخ فارس را از اسلام آغاز نموده و تا سال (۱۳۰۰) هجری وقایع تاریخی فارس را بیان نموده است. بخش دوم تالیف فسائی که مورد استفاده این پژوهش قرار گرفته شامل موضوعات بسیار متنوعی درباره فارس است که میتوان در زمینه های جغرافیای انسانی، اقتصادی، مردم شناسی و قوم شناسی از آن سود جست اهمیت این تالیف بیشتر از این جهت است که فسائی خود اکثر موضوعات یاد شده را مشاهده و در بررسی های خود دقت لازم را بعمل آورده این تحقیق زمینه های شناخت قومی، ایلی، روستائی و معیشت شهری فارس را مدیون این تالیف مهم و ارزنده میدانند.

از دیگر منابع با اهمیت «آثار العجم» تالیف فرصت الدوله شیرازی است که بلافاصله تا خرد نگارش اطلاعات جامعی درباره ایالت فارس در اختیار محققان می گذارد. این تالیف لحاظ موضوع ها و مسائل ارائه شده شباهت نزدیکی به فارسنامه ناصری دارد. فرصت الدوله شیرازی در این کتاب مسائل مهم قومی، معیشتی شهر و روستای فارس را توضیح میدهد. این تالیف بهره های زیادی در زمینه شناخت جغرافیای انسانی و اقتصادی فارس به این پژوهش نموده است.

«وقایع اتفاقیه» از دیگر منابع مورد استفاده این پژوهش بوده است. وقایع اتفاقیه گزارشی خفیه نویسانی است که اخبار حوادث را از هردست و جهت برای انگلیسی ها فراهم می آوردند. این گزارش ها جنبه های گوناگون مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز روابط و چگونگی واحوال مردم را از دید گزارشگران در بردارد. تردید نیست که گزارش نویسان با توجه به اینکه در برابر مبلغی و بیپاداشی به گزارش می پرداختند. احتمال غلو یا به هر لحاظ نادیده گرفتن پاره ای از مسائل را در برداشته است وقایع بیست ساله تاریخ فارس را از جنبه های مختلف و نیز منازعات ایلات فارس را در این دوره از این گزارش ها با قید احتیاط میتوان ترسیم کرد. بنابراین پژوهش

حاضر نیز با احتیاط و ملاحظات از این گزارش ها استفاده نموده است. کتاب «خلیج فارس» نوشته سرآرنولد ویلسن، این کتاب یکی از مسائل عمده در سیاست غرب و بخصوص انگلیس یعنی خلیج فارس را مورد بررسی و کنکاش قرار داده است بحثی که از دوران باستان خلیج فارس شروع شده و به دوره معاصر ختم می شود. دونویسنده در جای جای کتاب به دقت سیاست دولت انگلیس را توجیه مینماید. همچنین او اطلاعاتی پیرامون قبایل اطراف خلیج فارس و اقدامات آنان را تشریح میکند و بسیاری از آداب و رسوم و حتی مشکلات سیاسی آنان را با نام اسلام میداند. نویسنده همچنین در مورد تجارت اسلحه، دزدیهای دریایی نیز مطالبی را بیان میکند که در رساله حاضر از آن استفاده گردیده است.

ب، تاریخهای سیاسی - اجتماعی

شناخت تاریخ سیاسی منطقه فارس به نوبه خود محقق تاریخ را به تحلیل دقیق تر در باره فارس رهنمون می سازد در این راستا این تحقیق از تاریخهای سیاسی این دوره چه آنهایی که پیش از حوادث جنگ بین الملل اول و سپس از آن تدوین یافته اند سود برده است. جلد اول فارسی نامه ناصری که به تاریخ سیاسی فارس پرداخته و یانگاتی را که «محمدجعفر خورموجی» به روزگار ناصرالدین شاه یاد آور شده است برای روشن شدن زمینه های سیاسی تاریخ فارس در درجه اول اهمیت قرار می گیرد. خورموجی که خود اهل فارس است مسائل عمده ای را بصورت کلی گزارش کرده است که از آن در ضمن دوره یعنی مسائل فارس در پیش از جنگ اول جهانی میتوان استفاده برد.

در دهه اول قرن بیستم که هنوز اروپا در دوره صلح مسلح بسر میبرد در ایران چنین مهمی بوقوع پیوست که سرانجام به انقلاب مشروطیت منجر شد. منابع تاریخی مهمی از دیدگاههای مختلف

درباره این رویداد بزرگ چه در داخل و بیاد خارج کشور تالیف گردید و وقایع و دقائق انقلاب را ترسیم میکند. توضیح و تشریح وضع عمومی کشور در دوران آشفتگی های سیاسی، اجتماعی مشروطیت عدم ثبوت حاکمیتی استوار و مقتدر در کسوت قانون اساسی جدید تا جنگ جهانی اول ادامه یافت. بنابراین مطالعه اوضاع و احوال سیاسی، اجتماعی ایران بخصوص مسائل فارس در این دوره از خلال آثار دوره مشروطیت که با فاصله چند سالی پیش از جنگ جهانی اول بوجود آمده بود حائز اهمیت است از این رو این پژوهش نگاهی کلی به منابع دوره مشروطیت و پیوستگی امور آن به جنگ جهانی اول و تاثیرات آن در اوضاع و احوال سیاسی، اجتماعی داشته است.

« تاریخ بیداری ایرانیان » نوشته ناظم الاسلام کرمانی از زمره مهمترین آثار این دوره بشمار میرود. ناظم الاسلام که خود یکی از گردانندگان اولیه جنبش و مخصوصاً انجمن مخفی بوده است، از دیدگاه طرفداری مشروطه و ضد خودکامگی به مسائل مشروطه روی آورده است. واقعه نگاری وی در مقایسه انتقادی با دیگر منابع این دوره میتواند تصویری بسیار نزدیک به واقعیت را برای پژوهشگر جنبش مشروطه فراهم می آورد. اگرچه تاریخ بیداری ایرانیان به وقایع سال (۱۳۲۷) پایان می پذیرد ولی همواره به وقایع فارس در طی انقلاب مشروطیت و تشخیص و تفکیک نیروها در فارس و نیز جنبش هایی که به طرفداری از مشروطیت و یا خودکامگی وجود داشته گاه مفصل پرداخته است. از این رو شناخت ایالت فارس در این دوره که پیش زمینه ای برای شناخت این ایالت در جنگ جهانی اول فراهم می آورد قابل توجه و عنایت این پژوهش قرار گرفته است از دیگر آثار مهم درباره انقلاب مشروطیت ایران اثر ادوارد براون معروف است. که بنابه دگرگونی وضعیت سیاسی، اجتماعی ایران در این دوره وی را به نگارش کتابی تحت عنوان « انقلاب ایران » واداشته است اطلاعات مولف نامبرده از طریق خبرگزارها و گزارشهای رسمی و غیر رسمی و نیز دوستانی که در ایران داشته است ارسال و در انگلستان بصورت کتابی تدوین میگردد. براون

در انقلاب ایران به نکاتی مهم درباره فارس در این دوره اشاره دارد. که این پژوهش از آن سودبرده است آثار دیگری چون «حیات یحیی» نوشته یحیی دولت آبادی، «واقعات اتفاقیه در روزگار» نوشته مهدی شریف کاشانی اگر چه هر کدام به نوبه خود در بررسی و مطالعه این پایان نامه کارساز بوده اند ولی نظریه اینکه محورهای اصلی موضوع مورد پژوهش جنگ جهانی اول بوده است تنها بعنوان پیش زمینه سیاسی، اجتماعی، تاریخ ایران مورد توجه قرار گرفته است. از اینرو استفاده از اکثر آثاری که درباره مشروطیت گزارش واقعه ای درباره فارس داده اند فروگذاری نشده است. شاید نزدیکترین تالیف به وقایع جنگ جهانی اول گزارش از مورگان شوستر آمریکائی میباشد مستشار مالی در استخدام دولت مشروطه ایران قرار گرفت. و حضو او در ایران یک رشته ماجراهای سیاسی در سیاست خارجی ایران بوجود آورد که خود موضوع جداگانه ایست خاطرات وی به هنگام حضورش در ایران در تالیفی تحت عنوان «اختناق ایران» یکی از مهمترین آثار است که میتواند موقیعت سیاسی، اجتماعی ایران در قبل از جنگ (۱۲-۱۹۱۱) را ترسیم نماید. مساله نفت، وضعیت ارتش ایران، سیاست خارجی ایران، بخصوص نفوذ دخالت روسیه تزاری در ایران و نیز اقدامات انگلیسها در رقابت با روسها نکات مهمی را در وقایع این دوره ارائه میدهد. ایران از منظر یک خارجی که میتواند ابعاد متفاوتی و گاه متضاد سیاسی جامعه ایران را تشریح کند در کتاب «اختناق ایران» بخوبی نمایان است. این پژوهش برای دریافت سیاست های خارجی در ایران و دریافت سیاستهای انگلیس در ایران، خصوصاً در جنوب از این منبع استفاده شده است در کنار این منابع اسکرین مامور ویژه نیروهای انگلیسی در ایران در کتاب «جنگهای جهانی در ایران» با توجه به مناصب کنسولیاری، رایزنی، سرکنسولی مطالب بسیار مهمی را در مورد ضعف دستگاه سیاسی و همچنین مشکلات نیروهای نظامی ایران را به رشته تحریر در آورده است و بخصوص بر حسب حرفه شغلی اش که شخصی نظامی بود بخصوص چهره پریشان نیروهای ایران را ترسیم میکند.

ذوق نویسندگی و آشنائی وی به زبان و ادب فارسی اورانسبت به سایر همکارانش مشهورتر کرده بود. همچنین وی با دسترسی به اسناد و مدارک موجود در بایگانیهای دولت انگلیس و اسناد اکتدر قسمتهای مختلف توانسته است نکات مبهمی را از تاریخ این مرز و بوم نشان دهد.

وی تلاشهای عمال دولت آلمان را بشدت تحت نظر داشته و بارها ضعف دولت ایران را در صفحات کتاب خویش گوشزد میکند. او همچنین از وجود نیروهای قزاق بعنوان نیرویی که میتواند منافع دولت انگلیس را به خطر بیندازد اسم میبرد اما روند تحولات سیاسی کشور ایران سرانجام بر حسب حادثه وی را مامور تبعید رضا شاه از ایران می گردانند. با توجه به تمام این مسائل در رساله حاضر از فصولی که مربوط به ضعف نیروهای نظامی ایران میگردند از کتاب جنگهای جهانی در ایران استفاده شده است محمد حسین رکن زاده نویسنده کتاب « فارس و جنگ بین الملل » را نیز با شیوه ای جدا از شیوه کتب تاریخی به موضوعات مختلفی که در جنگ اول جهانی در فارس و نواحی دشتستان و همچنین بوشهر وجود داشته نگریسته است نوشته وی بیشتر به سبک رمانهای تاریخی است تا کتاب تاریخی و به همین علت خواننده را برای یافتن مطالب مفید به زحمت می اندازد. اما سعی ما بر این بود که باز بعضی از واقعیت ها را از نوشته های او مدنظر قرار دهیم وی در تشریح دلاوریهای نیروهای بیگانه ستیز در شیراز و بوشهر - کازرون از بسیاری از مطالب سخن می گوید. همچنین از ارتباط نزدیک میان مجاهدین شیراز و نواحی بوشهر سخن گفته که مانیز به این روابط توجه خاصی مبذول کرده ایم زیرا در این دوره میان نواحی شیراز و بوشهر نوعی ارتباط تنگاتنگ وجود داشته است.

ایران در جنگ بزرگ (۱۹۱۸-۱۹۱۴)

مورخ الدوله سپهری علت اهمیت قرارداد (۱۹۰۷) در وضعیت سیاسی، نظامی، اجتماعی ایران قبل از تشریح اوضاع ایران در جنگ اول جهانی به تفصیل در مورد انعقاد قرارداد (۱۹۰۷) در کتاب خویش مطالبی را آورده است و همچنین در مورد سیاست دولت انگلیس در ایران برای جلوگیری از توسعه نفوذ و فشار روسیه سخن گفته است زیرا دولت انگلیس برای مهار قدرت روسیه دست آن دولت را در انجام هرگونه فشار در ایران باز گذاشته بود. به همین علت قرارداد (۱۹۰۷) در نواحی شمال ایران همراه با مشکلات بسیار زیادی برای مردم ایران می بود. وی همچنین در مورد تشکیل نیروهای نظامی خارجی در ایران چون قزاق ها- پلیس جنوب- و ژاندارمری مطالب مهمی را بیان کرده است زیرا مهمترین نتیجه جنبش نیروهای نظامی را فشار بر مردم ایران میدانست. ضعف و نارسائی دولت ایران نیز وسیله خوبی جهت انجام خواسته های آن دولت ها می بود. و سرانجام با شروع جنگ اول و حتی قبل از آن فعالیت آلمانها و اقدامات افرادی چون واسموس و همکاری و همراهی او با خوانینم جنوب بخصوص صولت الدوله قشقائی که ضربات مهلکی را بر دولت انگلیس وارد آوردند سخن به میان می آورد. اقدامات عمال آلمانی نیز از ثمرات چنین اتحادی می بود که در پرتو اوضاع زمان جنگ اول چهره دیگری به خود گرفت و سرانجام دولت انگلیس را مجبور به تشکیل پلیس جنوب نمود. سپهری ریزی بیینی به بسیاری از آن مسائل توجه نموده است. چنانچه گذشت در کنار فعالیتهای سیاسی دول بیگانه در ایران اقدامات نظامی و شرح وقایع و عملیتهای آنان نیز مهم بود به همین علت افرادی چون سایکس و ما برلی در کتب خویش تا حدودی به شرح اقدامات نظامی پرداخته اند جیمز ما برلی در کتاب خود تحت عنوان «عملیات در ایران» که بیشتر کتابی نظامی محسوب میگردد تا سیاسی، شرح بسیاری از اقدامات واحدهای انگلیسی در شرق- شمال و بخصوص جنوب ایران را با دقت زیادی آورده است. اما در بعضی از جاها به گفته مترجم این کتاب